

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FE’L TURKUMINI O‘RGANISH

Xalilova Shahrinso

JDPU II-kurs magistranti

***Annotatsiya.** Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda fe’l turkumini o‘rganish haqida bo‘lib, fe’l so‘z turkumlarini boshlang‘ich sinf o‘quvchilari sinf jihatidan qismlarga bo‘lib organish bosqichlari hamda fe’l turkumlarida haqida ma’lumot berib o‘tilgan*

***Kalit so‘zlar.** Boshlang‘ich sinf, fe’l turkumlari, o‘rganish, ta’lim- tarbiya.*

ИЗУЧЕНИЕ ГЛАГОЛЬНОЙ ГРУППЫ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

***Аннотация.** Данная статья посвящена изучению глагольных рядов в начальной школе, давая информацию об этапах организации глагольных словосочетаний на части учащихся начальной школы и о категориях глаголов.*

***Ключевые слова.** Начальная школа, категории глаголов, учеба, образование.*

STUDYING THE VERB GROUP IN THE PRIMARY SCHOOL

***Annotation.** This article is devoted to the study of verb series in elementary school, giving information about the stages of organization of verb phrases into parts by elementary school students and the categories of verbs.*

***Keywords.** Primary school, categories of verbs, study, education.*

Boshlang‘ich ta’lim (BT) – umumiy o‘rta ta’limning dastlabki bosqichi O‘zr da boshlang‘ich ta’lim 1 – 4 sinflarda bolalarga ilk ta’lim berish, ularni ma’naviy kamol topdirishning boshlang‘ich davri hisoblanadi. [1]

Hozirda Respublikamiz ta’lim sohasidagi asosiy mavzulardan biri o‘quvchilarga bilim berishda yangi usullarni topish o‘rganish va buni ta’lim jarayonida samarali qo‘llash. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad respublikamiz ta’lim sohasini yanada yaxshilash va shu qatorda bilim oluvchilar bilim samaradorligini yaxshilash. Ko‘rgazmali qurollardan foydalanish asosida dars berish ana shunday metodlardan biridir.

Insoniyat yaralibdiki hayot davom etar ekan biz harakatda bo‘lamiz va shu harakatimiz zamirida mehnat va tiriklik nafasi jo‘sh urib turadi. Ilk maktab yoshidanoq fe‘l tushunchasi haqida bilib boshlaymiz, har bir fan, har bir hadi harakatimizda ham fe‘l borligi bu aniq ko‘rinib turgan narsadir, misol tariqasida zamonlar, mehnat-ish, harakatimiz barchasida fe‘l tushunchasi mavjud. Boshlang‘ich sinflarda fe‘l tushunchasi o‘rgatish va ular ustida ishlashni o‘rgatish maqsadida bir qancha reja va qo‘llanmalar ishlab chiqilgan go‘yoki fe‘l turkumi esgiran yangilgi qolmagandek tasurot uyg‘otishi mumkin, biroq hali ham yosh avlodga fe‘l tushunchasi orqali ta‘lim – tarbiya, bilim-ko‘nikma va malaka berish kerakligi zaruriyati borligini his etamiz. Ta‘lim to‘g‘risidagi qonun va kadrlar tayyorlash milliy dasturida ham olingan jihat yoshlarni har tamonlama kamolga yetgan shaxs o‘z kasbining yetuk mutaxasisi sifati tayyorlash bu eng oliy maqsadi sifatida qaraladi. Shunday ekan fe‘l turkimini kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga o‘rgatish bu dolzarb mavzular qatoriga kiradi.

Fe‘l ustida ishlashda izchillik, bo‘limlar orasidagi bog‘lanish, dastur materialining hajmi, uni har bir sinfda o‘rganish usullari va vositalari shu so‘z turkumini o‘rganish vazifasi, uning lingvistik xususiyatlari va kichik yoshdagi o‘quvchilarning bilish imkoniyatlariga qarab belgilanadi.

Fe‘l mavzusini o‘rganishga razim soladigan bo‘lsak asosiy maqsadlarimiz so‘z turkumi sifatida dastlabki tushunchani shakllantirish boshlang‘ich sinflarda aqliy faoliyatini rivojlantirish, Grammatik, alfagrafik mavzu bilan bog‘lagan holda ayrim imloviy qoidalarni o‘zlashtirish, o‘quvchilar nutqini dastlabki fe‘llar bilan boyitishshu bilan birgalikda og‘zaki va yozma nutqda fe‘ldan to‘g‘ri foydalanish jihatlari yuzasidan sinflar kesimida ko‘rib chiqamiz:

1-sinfda fe‘l ustida ishlash;

Fe‘l ustida ishlashga tayyorgarlik barcha fanlarda bo‘lganidek savodga o‘rgatish davrida boshlanadi. Bu davrda o‘quvchilarning diqqati fe‘lining leksik ma‘nosiga qaratiladi, leksik ma‘nosini tushinish har bir so‘z turkumi boshlanishi sanaladi. fe‘l uchun tipik hisoblangan leksik ma‘nosiga qaratiladi, fe‘l uchun tipik hisoblangan leksik-grammatik ma‘noni, ya‘ni predmetning harakatini bildirishni umumlashtrish imkonini beradigan aniq material yig‘iladi. Boshlang‘ich sinflarda dastlabki fe‘l ustida ishlash mashqlarini «Alifbe» dagi so‘z va mashqlarni o‘qish, rasmga qarab gap tuzish bilan bog‘lab o‘tkaziladi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilar gap tuzishda mazmunga mos fe‘lni topishga, so‘z nimani bildirishini va qanday so‘roqqa javob bo‘lishini aniqlashga yordam beradigan sharoit yaratadi.

2-3-sinflarda fe‘lni o‘rganish.

Bu bosqichning asosiy vazifasi kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda “Fe‘l - so‘z turkumi” degan tushunchani shakllantirish, bo‘lishli va bo‘lishsiz fe‘llarning

ma'nosi va shakliga qarab farqlash ko'nikmasini hosil qilish, bo'lishsizlik qo'shimchasi (-ma) ning talaffuzi va imlosini o'rgatish hisoblanadi. Fe'ining harakat bildirishi yuzasidan o'quvchilarda aniq tasavur hosil qilish uchun o'qituvchi ularga shu darsdagi mehnat jarayonini tasvirlashni, ya'ni o'quvchilarning o'zlari bajarayotgan ish-harakatni aytishni so'raydi, suhbat o'tkazadi. Dasturga ko'ra 3-sinfda bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar o'rganiladi. Mavzu suhbat asosida tushuntiriladi. O'quvchilar bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni so'roqlari bilan ikki ustun shaklida yozadilar va so'roqlarini bo'lishsiz fe'l qanday hosil bo'lganini aytadilar. O'quvchilar bilimi mashqlar bilan mustahkamlanadi, bo'lishsizlik qo'shimchasi *-ma -mi* shaklida talaffuz qilinsa ham, doim aslida *-ma* shaklida yozilishi tushuntiriladi. O'quvchilarda bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni ma'nolariga qarab farqlash ko'nikmasini o'stirish uchun bo'lishli fe'ldan bo'lishsiz fe'l hosil qilish, bo'lishsiz fe'llarning talaffuzi va yozilishini qiyoslash, bo'lishsiz fe'llar bilan gaplar tuzish mashqlaridan foydalaniladi.

No	Bo'lishli fe'llar	Bo'lishsiz fe'llar
1	Yozdi	Yozmadi.
2	O'qidi	O'qimadi.
3	Chizdi	Chizmadi.
4	Yasadi	Yasamadi.

4-sinfda fe'lni o'rganish

Boshlang'ich sinflarni tamomlavchi bosqich 4 sinf sanalganligi sababli fanlar va topshiriqlar biroz murakkablashadi demak 4- sinfda fe'lni o'rganishning vazifalari quyidagilar:

1. Fe'ining shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, zamon qo'shimchasi bilan o'zgarishi haqidagi tushunchani berish va dastlabki ko'nikma hosil qilish, fe'ining leksik ma'nolari, bo'lishli va bo'lishsizligi, gapdagi vazifasi haqidagi bilimni chuqurlashtirish.

2. Nutqda fe'ldan ongli foydalanish malakasini rivojlantirish. Shu maqsadda nutqda ma'nodosh va zid ma'noli fe'llardan matn bilan bog'liq holda o'z va ko'chma ma'noda ishlatilgan fe'llar bilan tanishtirib borishga qaratilgan mashqlardan foydalanish.

3. Zamon qo'shimchalarining talaffuzi va yozilishi haqidagi ko'nikmani hosil qilish.

4. Qo'shma fe'llar va ularning doim alohida yozilishi haqidagi tushunchani berish va dastlabki ko'nikmani hosil qilish hisoblanadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda zamon tushunchasi ham ularga o'ziga hosil jihatidan turli mavzular yuzasidan matn tuzish yoki so'zlash vaqtlarida qo'llashdagi natijani oshirishi kuzatiladi. Aynan gapirish vaqtida o'zi to'liq anglamagan holatda gapirishi mumkin bo'lgan va kerakli so'zlarni aytish vaqtida bir qancha vazifalarni keltrib o'tadi. Boshlang'ich sinflarda fe'l tushunchasi yuzasidan qiziqagina ma'lumotlar berib o'tamiz:

Fe'llarni shaxs – son. Fe'l zamonlari ularning gapdagi vazifasi o'rganiladi. Fe'llar shaxs – son qo'shimchalarini oladi. Tillarning shaxs – son qo'shimchalari bilan o'zgarishi tuslanish deyiladi. Masalan, o'qidim o'qiyapmiz, o'qiding, o'qiyapman, o'qiyapti, o'qidingiz. Fe'llaridagi ajratib ko'rsatilgan qo'shimchalar shaxs – son qo'shimchalari (tuslovchi qo'shimchalar) dir.

Fe'llarda uch shaxs – son (I shaxs, II shaxs, III shaxs) va 2 son (birlik va ko'plik) bor. Fe'ldagi har bir tuslovchi qo'shimcha ham shaxs, ham sonni ko'rsatadi. Masalan, o'qidim fe'lidagi – m qo'shimchasi I shaxs birlikni, o'qiyapsan fe'ldagi – son qo'shimchasi II shaxs birlikni ko'rsatuvchi shaxs – son qo'shimchalaridir.

Shaxslar	Birlik	Ko'plik
I shaxs	- m: tayyorladim	- k: tayyorladik
II shaxs	- ng: tayyorlading	- ingiz: tayyorladingiz
III shaxs	- tayyorladi	- (lar) tayyorladilar

Fe'llarda uch zamon bor:

- 1) o'tgan zamon**
- 2) hozirgi zamon**
- 3) kelasi zamon**

Fe'l zamoni nutq so'zlanib turgan vaqt (payt) ga nisbatan belgilanadi (aniqlanadi). Masalan: o'qidim, o'qigansan, harakatning nutq so'zlanib turgan vaqtdan oldin bajarilganligini bildiradi, shuning uchun ular o'tgan zamon fe'li sanaladi: o'qiyapman, o'qimoqdasan fe'llari harakatning nutq so'zlanib turgan paytda bajarilayotganini bildiradi, shuning uchun bu fe'llar hozirgi zamon fe'li hisoblanadi: o'qimoqchisan, o'qimoqchiman fe'llari harakatning nutq so'zlanib turgan paytdan keyin bajarilishini bildiradi, shuning uchun ular kelasi zamon deyiladi.

Xulosa o'rnida har bir fan va har bir mavzuning o'z orni va mavqiyi bo'lganidek fe'l so'z turkimining ham ilm fan yo'lida o'z darjasi borligi kundek ravshan demaki ona tili va o'qish so'vudxonligi o'rganish va keyinchalik ona tili va adabiyot fanini o'rganishda ham avvalo kichik va onson bilimlardan foydalanish kabi fe'ning adstlabki darajasini kor'ib o'tish zaruriyati borligi aniq faktdir. Fe'l turkumini boshlang'ich sinflardan o'rgatish bu ayni vaqtdagi davr talabi ekanligi yoqol ko'rinib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Hasanboyev J., va boshqalar “Pedagogika fanida izohli lug‘at” Toshkent – 2008
2. Nodirova M. Kurs ishi. “1-2 sinfda «Fe’l» turkumini o‘rganish” Jizzax – 2020
3. <http://hozir.org> (Internet sayt materiallaridan foydalanildi).
4. Мирзақулов Т. «Грамматикани ўқитишнинг лингвистик асослари» Тошкент - 1994 «Ўқитувчи»
5. Орифжонова. 5-6-синф она тили дарслари (методик қўлланма) Тошкент-«Ўқитувчи» –1978 йил.
6. Гуломов А., Нейматов Х. Она тили таълими мазмуни. Тошкент «Ўқитувчи» 1995 йил.
7. Валиев А. Х. Решение вопросов занятости населения в условиях Узбекистана //Будущее сферы труда: глобальные вызовы и региональное развитие. – 2019. – С. 274-279.
8. Валиев А. Х. ВОПРОСЫ ЖИЛИШНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ УЗБЕКИСТАНА //Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 270-279.
9. Валиев А. Х. МОЛОДЁЖНАЯ ЗАНЯТОСТЬ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 437-442.
10. Валиев А. Х. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА В СФЕРЕ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ //Коммуникативная культура: история и современность. – 2021. – С. 117-122.
10. Валиев А. Х., Хамраев Г. Г. АМИР ТЕМУР ФАОЛИЯТИДА АҲОЛИНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯЛАШ //ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ. – 2021. – №. SI-2.
11. Валиев А. Х. Ижтимоий ҳимоя масаласининг ислом динидаги талқини //ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ. – 2019. – №. 20.
12. Валиев А. Х. КОРОНОВИРУС ПАНДЕМИЯСИ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИ БАНДЛИГИ МАСАЛАЛАРИ //ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ. – 2021. – №. SI-2.
13. Кобзева О. П., Валиев А. Х. ИЗ ИСТОРИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМАТИВНЫХ АКТОВ ПО ВОПРОСАМ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ //ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ. – С. 217.